УДК 658.147

Патута О.С.
студентка
Інституту економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

FEATURES OF FORMING AND USE OF PROPERTY ASSET OF ENTERPRISE

АННОТАЦІЯ

У статті розглянуто природу капіталу підприємства, його основні складники, зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на його формування. Запропоновано найбільш повне визначення поняття «власний капітал». Оцінено особливості формування та використання капіталу на підприємстві. Досліджено структуру капіталу ЖКП № 2 м. Луцька, на основі проведених розрахунків запропоновано оптимальні значення структури капіталу досліджуваного підприємства.

Ключові слова: власний капітал підприємства, статутний капітал, пайовий капітал, додатковий вкладений капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), неоплачений капітал, вилучений капітал.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена природа капитала предприятия, его основные составляющие, внешние и внутренние факторы, которые влияют на его формирование. Предложено наиболее полное определение понятия «собственный капитал». Оценены особенности формирования и использования капитала на предприятии. Исследована структура капитала ЖКП № 2 м. Луцка, на базе проведенных расчетов предложены оптимальные значения структуры капитала исследуемого предприятия.

Ключевые слова: собственный капитал предприятия, уставный капитал, паевой капитал, дополнительный вложенный капитал, резервный капитал, нераспределенная прибыль (непокрытый убыток), неоплаченный капитал, изъятый капитал.

ANNOTATION

Nature of capital of enterprise is considered in the article, him basic constituents, external and internal factors that influence on his forming. The most complete determination of concept “property asset” is offered. Is appraise the features of forming and use of capital on an enterprise. A capital of HCS № 2 Lutsk structure is investigational, on the basis of the conducted settling the optimal values of capital of the investigated enterprise structure are offered.

Keywords: property asset of enterprise, charter capital, ration capital, additional inlaid capital, operating surplus, retained earnings (uncovered loss), unpaid capital, with drawn.

Постановка проблеми. Капітал – одна з основних фундаментальних категорій, сутність якої з’ясовується протягом багатьох століть. Сучасні умови господарювання та рівень конкуренції потребує від підприємств підвищення ефективності їх діяльності, яка визначає здатність підприємств до фінансового виживання та фінансової стійкості. Ефективність діяльності підприємства значною мірою характеризується показником ефективності формування та використання капіталу, тобто максимальної його віддачі. Власний капітал відіграє суттєву роль не лише на початковому етапі розвитку суб’єкта господарювання, а й у процесі розширення його діяльності, таким чином необхідно визначити найкращі шляхи ефективності використання капіталу підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження власного капіталу підприємства зробили такі вчені, як І. Бланк, Ю. Брігхем, Ю. Воробйов, О. Єфимова, В. Ковальов, В. Савчук, О. Терещенко, Д. Ван Хорн, Дж. Шима, Г. Савицька, О. Базілінська, В. Привалов, Л. Шаблиста, В. Коваленко, О. Павловська, Т. Фролова, А. Ковальов та інші. Однак багато питань вимагають нового осмислення та вирішення в теорії та практиці фінансового менеджменту.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. При цьому окремі питання організації фінансів підприємств у контексті забезпечення підвищення ефективності фінансової діяльності потребують більш ґрунтовного опрацювання. Зокрема, в сучасній науковій літературі й досі не вивчені концептуальні положення щодо вибору критерію оптимізації структури капіталу вітчизняних підприємств та потребують додаткового дослідження чинники, що можуть впливати на формування власного капіталу.

Метою статті є аналіз природи капіталу підприємства, визначення його основних складників, встановлення зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на формування власного капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Власний капітал є економічною категорією, яка значно поширена в системі фінансового менеджменту підприємства. Він становить фінансову основу створення і розвитку підприємства будь-якої форми власності та організаційно-правової форми. Термін «капітал» походить від латинського «capitalis», що означає «основний, головний». Відповідно до «Економічної енциклопедії» капітал (нім. kapital) – це сукупність виробничих відносин капіталістичного способу виробництва, за яких засоби праці, певні матеріальні блага, гроші, об’єкти інтелектуальної власності та різні види цінних паперів тощо є знаряддям експлуатації, привласнення частини чужої неоплаченої праці [1, с. 462]. З точки зору власника капітал характеризує загальну

вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, які інвестуються у формування активів підприємства. У ринковій економіці капітал розглядається як товар, що має свою вартість.

Власний капітал – це частина в активах підприємства, яка залишається після віднімання його зобов'язань. Під власним капіталом розуміють сукупність економічних стосунків, що дають змогу включити в господарський обіг фінансові ресурси, що належать або власникам, або самому суб'єкту господарювання. Власний капітал як об'єкт аналізу та управління розглядали багато науковців.

Так, І. Бланк висвітлює теоретичні основи управління капіталом, сутність, ціль і функції цього управління, основні системи його забезпечення та методичний інструментарій [2, с. 251]. Є. Мних, А. Бутко, О. Большакова, Г. Кравченко, Г. Никонович розглядають питання формування й використання економічної інформації в оперативному, ретроспективному та перспективному аналізі капіталу. Л. Малярець, Н. Пономаренко побудували модель формування оптимальної структури власного капіталу підприємства з урахуванням стадій його життєдіяльності. П. Лайко запропонував методику визначення ціни власного капіталу для оцінення ефективності управління ним.

Власним капіталом підприємства визнаються лише власні джерела фінансування підприємства, які без визначення терміну повернення внесені його засновниками (учасниками) або залишені ними на підприємстві з чистого прибутку [4, с. 97].

Власний капітал утворюється на підприємстві двома способами:

1) внесенням власниками підприємства коштів й інших активів;

2) накопиченням суми доходу, який залишається на підприємстві.

Власний капітал є запорукою заснування і розвитку господарської діяльності будь-якого підприємства. Розмір власного капіталу і співвідношення його величини з обсягом залучених зовнішніх джерел фінансування характеризують рівень самостійності й фінансової незалежності підприємстві від зовнішнього інвестування [4, с. 94].

Розглядаючи економічну сутність капіталу підприємства, необхідно, в першу чергу, виділити такі його особливості:

1. Капітал підприємства є основним чинником виробництва.

2. Капітал характеризує фінансові ресурси підприємства, що приносять дохід.

3. Капітал є головним джерелом формування добробуту його власників.

4. Капітал підприємства є головним вимірником його ринкової вартості.

5. Динаміка капіталу підприємства є найважливішим барометром ефективності його господарської діяльності [3, с. 77].

Рівень ефективності господарської діяльності підприємства визначається цілеспрямованим формуванням його капіталу. Основною метою формування капіталу підприємства є задоволення потреб у придбанні необхідних активів та оптимізація його структури з позицій забезпечення умов ефективного його використання. З огляду на це, процес формування капіталу підприємства базується на таких принципах:

1. Урахування перспектив розвитку господарської діяльності підприємства – процес формування обсягу і структури капіталу підпорядкований завданням забезпечення його господарської діяльності не лише на початковій стадії функціонування підприємства, а й у майбутньому.

2. Забезпечення відповідності обсягу залученого капіталу до обсягу формувальних активів підприємства. Загальна потреба в капіталі підприємства базується на його потребі в обігових і необігових активах.

3. Забезпечення мінімізації витрат для формування із різноманітних джерел. Така мінімізація здійснюється у процесі управління вартістю капіталу.

4. Забезпечення високоефективного використання капіталу в процесі господарської діяльності. Реалізація цього принципу забезпечується шляхом максимізації показника рентабельності власного капіталу за допустимого рівня фінансового ризику.

5. Забезпечення оптимальної структури капіталу з позицій ефективного його функціонування. Умови формування високих кінцевих результатів діяльності підприємства значною мірою залежать від структури капіталу, що використовується.

Власний капітал є основою для початку і продовження господарської діяльності будь-якого підприємства, а також є одним найважливіших показників, оскільки виконує такі функції:

– заснування та введення в дію підприємства – власний капітал у частині статутного є фінансовою основою для початку діяльності нового суб'єкта господарювання;

– самостійності та влади – розмір власного капіталу визначає рівень незалежності та впливу його власників на підприємство;

– відповідальності та захисту прав кредиторів – статутний капітал є свого роду кредитним забезпеченням для кредиторів підприємства;

– захисна функція – чим більший власний капітал, тим краще захищеним є підприємство від впливу загрозливих для його існування факторів, оскільки саме із власного капіталу можуть покриватися збитки підприємства;

– фінансування ризику та забезпечення ліквідності. Внесками у власний капітал, разом зі спорудами, обладнанням, цінними паперами та іншими матеріальними цінностями, можуть бути кошти. Вони можуть використовуватися для фінансування операційної та інвестицій-

ної діяльності підприємства, а також для погашення заборгованості по позичках;

– база для нарахування дивідендів і розподілу майна. Одержаний протягом року прибуток або розподіляється та виплачується власникам корпоративних прав у вигляді дивідендів, або тезаврується (спрямовується на збільшення статутного чи резервного капіталу). Нарахування дивідендів, як правило, здійснюється за встановленою ставкою відповідно до частки акціонера (пайовика) у статутному капіталі. Аналогічним чином відбувається розподіл майна підприємства у разі його ліквідації чи реорганізації;

– компенсація понесених збитків – тимчасові збитки можуть погашатися із власного капіталу, зокрема резервного;

– кредитоспроможність – під час надання кредиту перевага надається підприємствам з більшим власним капіталом;

– управління та контролю – статутний капітал забезпечує право на управління виробничими факторами та майном підприємства [3, с. 75].

До власного капіталу українських підприємств, згідно із НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», належать такі основні елементи:

1. Статутний капітал зображає зафіксовану в установчих документах загальну вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства.

2. Пайовий капітал – суму пайових внесків членів спілок та інших підприємств, що передбачена установчими документами. Джерелом формування пайового капіталу є обов'язкові та додаткові пайові внески, що надходять від індивідуальних і колективних членів.

3. Додатковий вкладений капітал – суму, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість.

4. Інший додатковий капітал – суму до оцінки необігових активів, вартість активів, безкоштовно отриманих підприємством від інших юридичних або фізичних осіб, та інші види додаткового капіталу.

5. Резервний капітал – суму резервів, створених за допомогою чистого прибутку підприємства відповідно до чинного законодавства або установчих документів.

6. Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) – суму прибутку, яка реінвестована у підприємство, або суму непокритого збитку.

7. Неоплачений капітал – суму зобов'язань засновників за внесками до статутного капіталу.

8. Вилучений капітал – фактичну собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених господарським товариством у його учасників, за кредитом – вартість анульованих або перепроданих акцій (часток) [5].

У сучасних умовах господарювання, структура капіталу є тим чинником, який безпосередньо впливає на фінансовий стан підприємства – його платоспроможність і ліквідність, величину доходу, рентабельність діяльності. Завданням кожного керівника підприємства є формування найбільш прийнятної структури капіталу для його подальшої ефективної діяльності. Розглядаючи структуру капіталу, зазначимо, що під структурою капіталу розуміють співвідношення між власним і позичковим капіталом. Власний і позичковий капітал мають певну відмінність, яка випливає з різного рівня доходності останніх і рівня ризику для власників цього капіталу.

Для залучення коштів на підприємстві часто використовують позиковий капітал, оскільки в сучасних умовах саме він дає змогу акумулювати значні обсяги фінансових ресурсів, щоб реалізувати інвестиційні проекти. На сьогодні існує два основних варіанти співвідношення власного та позикового капіталу. На думку вітчизняних учених оптимальним є співвідношення 50Ч50, при якому досягається найменша середньозважена вартість капіталу або найменша його гранична вартість у випадку додаткового залучення коштів. Закордонні науковці оптимальним називають таке співвідношення, як 60Ч40, тобто 60% власного капіталу та 40% позикового капіталу, при якому забезпечується високий рівень фінансової стійкості та рентабельності капіталу. Проте на більшості вітчизняних підприємств не дотримуються даних співвідношень, не забезпечуючи ефективний розвиток підприємства. Прикладом є аналіз структури капіталу Житлово-комунального підприємства № 2, який зображено в табл. 1.

Отже, згідно з даними табл. 1, у 2014 та 2015 рр. у загальній структурі пасивів підприємства власний капітал займає 99,6%, тобто підприємство використовує лише власні кошти та є незалежним від зовнішніх кредиторів. Проте ця особливість є і негативним явищем для ЖКП № 2, оскільки підприємство не залучає та не спрямовує кошти для розвитку, модернізації обладнання та рефінансування та не може забез-

Таблиця 1

Аналіз структури фінансових ресурсів ЖКП № 2 у 2013–2015 рр.

Показник	Роки					
	2013		2014		2015	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Власний капітал	213 799	99,4	338 268	99,6	406 294	99,6
Позиковий капітал	1 227	0,6	1 216	0,4	1 445	0,4
Усього	215 026	100,0	339 484	100,0	407 739	100,0

Побудовано автором на основі фінансової звітності ЖКП № 2 за 2013–2015 рр.

печити формування додаткового обсягу активів в періоди сприятливої кон'юнктури ринку і не використовує фінансові можливості приросту прибутку на вкладений капітал.

Під час оцінювання оптимальної цільової структури капіталу підприємства варто скористатися такими показниками, як:

1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності, який характеризує готовність підприємства негайно ліквідувати короткострокову заборгованість. Розраховується коефіцієнт як відношення вартості ліквідних активів (А1) до суми поточної заборгованості (П1 + П2) [9, с. 312]:

$$k_{ал}=\frac{А1}{П1+П2}, \quad (1)$$

де А1 – ліквідні активи (Ф.1, ряд 1160, 1165 II розділу активу балансу);

П1 – термінові пасиви (Ф.1, ряд 1615-1650 III розділу пасиву балансу);

П2 – короткострокові пасиви (Ф.1, ряд. 1600-1610, 1660-1690 III розділу пасиву балансу).

Коефіцієнт абсолютної ліквідності характеризує платоспроможність підприємства на дату складання балансу, тому висновки щодо майбутньої ліквідності на основі цього показника робити недоцільно. У закордонній аналітичній практиці оптимальною вважається ситуація, коли значення показника дорівнює 0,2–0,3; у вітчизняній – нормативи ліквідності не розроблені, однак теоретично достатнім вважається значення коефіцієнта більше ніж 0,20–0,35.

2. Коефіцієнт критичної (проміжної, швидкої, миттєвої, оперативної) ліквідності, або коефіцієнт кислотного тексту ($k_{кл}$) зображає прогнозні платіжні можливості підприємства за умови вчасного проведення розрахунків з дебіторами. Обчислюють показник діленням суми ліквідних активів (А1) та активів, що швидко реалізуються (А2), на суму поточної заборгованості підприємства (П1+ П2) [9, с. 313]:

$$k_{кл}=\frac{А1+А2}{П1+П2}, \quad (2)$$

де А2 – швидко ліквідні активи (Ф.1, ряд 1115-1155 II розділу активу балансу).

Коефіцієнт дає змогу оцінити можливість погашення підприємством поточних зобов'язань в разі критичного його стану. Він характеризує очікувану платоспроможність підприємства в короткостроковому періоді. Оптимальним вважається значення коефіцієнта, що дорівнює 1,0.

3. Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності (коефіцієнт покриття) ($k_{пл}$) оцінює загальну платоспроможність підприємства, показує, якою мірою обігові активи покривають поточні зобов'язання. Розраховують показник за такою формулою [9, с. 313]:

$$k_{пл}=\frac{А1+А2+А3}{П1+П2}, \quad (3)$$

де А3 – повільно ліквідні активи (Ф.1, ряд 1100-1110, 1170-1190, 1200 II розділу активу балансу).

4. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу (коефіцієнт фінансової рентабельності). Він характеризує загальний рівень прибутку, що генерований власним капіталом підприємства і визначає рівень ефективності використання власного капіталу. Розрахунок цього показника здійснюється за формулою:

$$КР_{вк} = ЧП/ВК, \quad (4)$$

де $КР_{вк}$ – коефіцієнт рентабельності власного капіталу,

$ЧП$ – сума чистого прибутку за період,

$ВК$ – середня сума власного капіталу за той самий період [9, с. 111].

5. Коефіцієнт фінансової автономії – показник надійно гарантованої платоспроможності,

Таблиця 2

Значення коефіцієнтів за обраним алгоритмом

Показник	Оптимальне значення	Значення показника		
		на кінець 2013 року	на кінець 2014 року	на кінець 2015 року
1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	> 0,20–0,30*	0,002	0,226	0,027
2. Коефіцієнт критичної ліквідності	=1,0	1,707	1,819	1,744
3. Коефіцієнт поточної ліквідності	1,0–2,0	1,789	1,919	1,774
4. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	–	0,128	0,064	0,006
5. Коефіцієнт фінансової автономії	≥0,5	99,4	99,6	99,7
6. Коефіцієнт співвідношення позикового та власного капіталу	≤1,0	0,006	0,004	0,003
7. Коефіцієнт маневрування власних коштів	–	0,004	0,003	0,003

* оптимальні значення, отримані за підручником А. Поддєрьогіна [9].

Розрахунок проведено автором на основі фінансової звітності ЖКП № 2

рівноваги між власними та залученими засобами, незалежності від випадковостей ринкової кон'юнктури і партнерів, довіри кредиторів та інвесторів і рівня залежності від них, наявності такої величини прибутку, яка б забезпечила самофінансування [9, с. 300]. Цей показник розраховуємо за формулою:

$$k_{\text{а}} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Підсумок балансу}}, \quad (5)$$

6. Коефіцієнт співвідношення позикового та власного капіталу (коефіцієнт фінансового ризику, коефіцієнт фінансування) визначається за формулою [9, с. 300]:

$$k_{\text{пв}} = \frac{\text{Довгострокові зобов'язання} + \text{ПЗ} + \text{ЗНВ} + \text{ДМП}}{\text{Власний капітал}}, \quad (6)$$

де ПЗ – поточні зобов'язання;

ЗНВ – нараховані у звітному періоді майбутні витрати і платежі;

ДМП – доходи майбутніх періодів.

7. Коефіцієнт маневрування власними коштами розраховується за формулою [9, с. 302]:

$$k_{\text{м}} = \frac{\text{Власний капітал} - \text{Необоротні активи}}{\text{Власний капітал}}, \quad (7)$$

Зробивши аналіз формування та використання власного капіталу підприємства, ми бачимо, що ЖКП № 2 є фінансово стійким та платоспроможним підприємством. Протягом трьох років аналізу показники ефективності змінювались незначно. У підприємства наявна велика частка власного капіталу в загальному підсумку балансу, а частка позикового капіталу є незначною (0,4% – у 2015 та 2014 рр., 0,6% – у 2013 р.) і це дає змогу підприємству бути незалежним від кредиторів.

Висновки. Отже, власний капітал підприємства може формуватися двома шляхами: внесенням засновниками до статутного капіталу та накопиченням прибутку протягом певного періоду. Власний капітал є індикатором фінансової стійкості підприємства. Підприємства, визначаючи поточні та стратегічні цілі, аналізуючи фактори (внутрішні й зовнішні), повинні встановлювати цільову структуру капіталу. Під час оцінки оптимальної структури доцільно використовувати коефіцієнти ліквідності, коефіцієнт рентабельності власного капіталу та коефіцієнти фінансової стійкості.

Здійснивши аналіз фінансової звітності досліджуваного підприємства, зазначимо, що ув загальній структурі пасивів підприємства власний капітал займає 99%, тобто підприємство є фінансово стійким та незалежним від зовнішніх кредиторів. Проте ця особливість є і негативним явищем для ЖКП № 2, оскільки підприємство не залучає та не спрямовує кошти для розвитку, модернізації обладнання та рефінансування. Для усунення цього недоліку у фінансовій діяльності підприємства доцільно оптимізувати структуру власного капіталу, за наявної високої фінансової стійкості можна залучити позиковий капітал, спрямувавши його на розвиток підприємства та покращення якості надання послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білич А. Структура капіталу підприємства та його вартість: питання визначення оптимальних співвідношень / А. Білич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 7. – С. 93–100.
2. Бланк І. Управління формуванням капіталу / І. Бланк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 520 с.
3. Бобяк А. Власний капітал підприємства, як економічна категорія, та його облік / А. Бобяк // Держава та регіони. – 2013. – № 4. – С. 73–87.
4. Грінченко В. Концептуальні засади оптимізації структури капіталу українських підприємств / В. Грінченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 8. – С. 97–100.
5. 5.Загальні вимоги до фінансової звітності : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buhgalter911.com.
6. Павловська О. Фінансовий аналіз : [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / О. Павловська, Н. Притуляк, Н. Невмержицька. – К. : КНЕУ, 2002. – 388 с.
7. Стащук О. Проблеми формування та оцінки резервного капіталу підприємств / О. Стащук, М. Кучерук // Наукові записки. Серія «Економіка» : збірник наукових праць. – Острог : Острозька академія, 2011. – Вип. 18. – С. 243–248.
8. Савицька, Г. Економічний аналіз діяльності підприємства : [навч. посібник] / Г. Савицька. – 3-тє вид. випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 943 с.
9. Фінансовий менеджмент : [підручник] / за ред. А. Поддєрьогіна. – К. : КНЕУ, 2005. – 536 с.